

Alfonso

A. URBO NAVICKIUS

MARIJAMPOLĖS APSKRITIS DIDŽIOJO TEVYNS
KARO SŪKURIUOSE

Kraštotoyrinis darbas, skirtas Lietuvos TSR
ir Marijampolės apskrities išvadavimo 15
vokiškų fašistinių okupantų 40-mečiui

Kupiškis, 1984 metai

A. Dogutis

... o tėviškė, o mylima motule,
Kiek pasalyk, sūnelių tavo öia,

Po Šalminis baltų beržų sugulė?

Suprantama tavos širdies kančia...

Siaubinga karę, kraugeriška karę,

Baisiusių karę iš visų karų

Sapsmoja jie. Javai taikingai įmara -

Padangėj gryna, molyne, žvaru...

Nes turim šiandion, tėviškėlę, viską,

Ir mūsy keliai ateitin tams.

Hulenkin galvas priešais obeliską,

Pagerbincime öia miegančius visus.

P R A T A R M E

Pergalės šventę kasmet švenčiamo neutralus po to, kai tarybiniai miestai ir kaimai pasipuošia Gegužės pirmosios vėliavomis, kai į mišus laukus pasukta išdintis pavasaris.

Bet kokia sunkiai pergale atejo ji į mišus tėviškė? Ar visiškai žinome apie sunkias pirmasias 1941 m. birželio karo dienas, sunkią vokiškų fašistų okupaciją, išvadavimą? Šioje srityje dar daug neartų dirvonų.

1945 metų gegužės 9-oji - ypatinga didvyriškame Tėvynės metraštyste, nes ji paženklinta didinga tarybinės linuodės pergale prieš fašizmą. Tai pažangos ir humanumo pergale prieš reakciją ir barbariškumą.

Dabar rendasi jėgos užsienyje, kurios nori iškreipsti, noteisingai nužiesti Didžiojo Tėvynės karo ir antrojo pasaulinio karo eiga ir išdavas.

Šiam kraštotyriniam darbo, kiek turejau galimybės surinkau nedžiaugą apie pirmasias karo dienas, vokiečių fašistų okupaciją Marijampolės apskritijoje ir jos išvadavimą. Šis darbas dar bus papildytas archyvine modifiagą, kymini išplėstas įvykiiais.

Kraštotyrinį darbą "Marijampolės apskrities Didžiojo Tėvynės karo sikeniuose" skiriu Kapėnų miesto ir rajono išvadavimui iš vokiškų fašistinių okupantų 40-čioms metinėms.

Taičių kuriamajį tarybų Lietuvos gyvenimą 1941 m. birželio 22 d. nutrenkė klastingas vokiečių fašistų užpuolimas, atnešęs mūsų tautos žmonėms daug vargo ir kančių. Birželio 22 d. ankstyvą rytą vokiečiai bombardavo Tarybų Sąjungos aerodromus, kelių namus, geležinkelio stotis, tankinius civilinius objektus, gyvenamąsias vietas. Tačiau ankstyvą rytą buvo bombarduota ir Marijampolė.

Marijampolės apskrityje pirmieji užpuolikai smūginių teko pasieniečiams, kurie kovėsi iki pagisutinio šūvio, o apsupty - granatomis ir durtuvais skynėsi kelią į laisvę. Vokiečių "Šiaurės armijos" pagrindinė puolimo kryptis siekė Baltarusijos pasienio apygardos deiminių sparną, kuriam buvo iš 107-sis Marijampolės pasieniečių dalinys, kuriam vadovavo majoras P. S. Šalymaginas, vado pavaduotojas politiniams reikalams bataliono komisaras A. P. Tikanovas. Šis dalinys, kartu su Raudonosios Armijos 128 šaulių divisiija, turėdama tik lengvuosius ginklus, didvyriškai priešinosi užpuolikams - fašistams, kurie turėjo daug tankų, artilerijos, minosvaidžių ir aviacijos. Išnirtinė kova vyko už kiekvieng tarybinės Žemės metrą. Xpatingai įnirtinę pasipriešinimą rodė šio dalinio 10-ji užimarda, kuriai vadovavo leitenantas P. M. Kubovas.¹

Narsiai priešinosi pasieniečiai prie Liubavo. Čia žuvusiems pasieniečiams Liubavo kolūkio kolūkiečiai pastatė paminklinį almenį.

Pasiemiočiame siubėjo į pagalbą Raudonosios Armijos daliniui. Birželio 22 d. 5 val. ryto 11-tas armijos vadavas generolas - leitenantas V. I. Morozovas davė kovinių įsakymų

16-jam Šaulių korpusui organizuoti gynybą ir nepraleisti priešo Kauno kryptin. 126-jai ir 128-jai Šaulių divisi-
joms įsakytė nepraleisti priešo Alytaus kryptimi, o 23-jai
Šaulių divisijs koncentravosi Kašlų Rūdos miškuose.

Tačiau priešas turėjo didesnį jėgos pranašumą. Kai kur prieš vieną milžiną armijos būri stojo fašistų sustip-
rintas tankų ar artilerijos batalionas.

Apie 7 valandą ryto, šiam fronto ruoše, priešas palaužė pasieniečių ir Raudonosios Armijos dalij pasi-
principinimą.

Kalvariją synė 11-tas armijos 128 Šaulių divisijos 292 artilerijos pulkas, kuris fašistinės karluomenės bu-
vo apsuptas ir iš milio lauko neišėjo.²

Pulkui vadovavo majoras Šaponko, o jo pavaduotoju politiniams reikalams buvo K. V. Žerbtak.³

Kad apsuptiems 128-tos divisijos atskiriems daliniams padėti prasiveržti iš apsupimo 11-tos armijos vadas įsakė 126-tos divisijos dalins, stovėjusius Prienuose, eiti žuvinto ešere link. Tačiau šis įsakymas divisijos nepasi-
kė.⁴

Priemų rajone buvusios 126-tos ir 128-tos divisių dalys, vadovaujanos štabo viršininko pasitrenukė Kauno, o kita dalis vadovaujama divisijos vado traukėsi rytu link. Armijos štabas kelias paros neturėjo jokių žinių apie šiu
divisių likimą.⁵

Kairiajame 11-tos armijos fronto 30 km. ruoše gynësi 5-jai Šaulių divisijs, kuriai vadovavo pulkininkas Osoriovas.

I pasienį buvo pasiūsta po vieną Šaulių batalioną nuo kiekvieno pulko ir du artilerijos divisionai.

Pagrindinės divizijos jėgos buvo toliau nuo pasienio. Priešakiniai batalionai atmušė priešo trijų divizijų smilgius ir jie atsitraukė tik tada, kada gavo įsakymą.⁶

I dienos pabaigą 5-ji Šaulių divizija su sunkiaisiais mūšiais traukėsi į Kaslių Rūdos miškus, o toliau į Kauną.

Nairiajame fronto ruože 16-to Šaulių korpuso 188-to Šaulių divizija 40 km. ruože užėmė gynybos pozicijas. Kitos divizijos dalys buvo už 45 km. nuo sienos Kaslių Rūdos miškuose, stovykloje. Gynybos ruože divizijos dalys atmušinėjo dviejų priešo tankų ir dviejų pėstininkų divizijų puolimus.⁷

Tarybų Sąjungos didvyris Ivanas Kostantinovas, nuo pat pirmų karo dienų kovoje Tarybinės Armijos gretose prisimena:

"Taq atmintiniq Didžiojo Tėvynės karo pradžios naktį aš buven baterijos būdinčiuoju. Mūsų zenitinės dalys stovėjo Lietuvos pasienyje, miške, saugodamos nuo užpuolimo iš oro divizijos štabo, kuris buvo Marijampolėje. Ketvirtą valandą nakties pasigirdo stiprus motorų gausmas – virš mūsų galvų pasirodė gausybė vokiečių lėktuvų... Priešų bombonešių eskadrilos émo pilkruoti į mus. Paknai prie mūsų pozicijų pradėjo šliaužti vokiečių tankai ir mes buvome priversti atsitrauktis. Kartu su pasieniečiais įsitvirtinome prie tilto per Šešupę... Nuo Marijampolės prasidėjo sunkios mūsų atsitraukimo dienos. Mes éjome į rythus iki pat Maskvos..."⁸

Ivanas Kostantinovas kovojo ties Kalininiu, Voronežu, Kursku, formavo Dnepre, dalyvavo mūšiuose išvaduojant Budapeštą ir Pragą. Jis Pergalės parodo nešė per Raudonąją aikštę antrojo Ukrainos fronto rinktinio pulko vėliavą.

Sangrūdos kraštotoyrininkė A. Novoreukaitė 1973 metais laikraštyje "Naujasis kelias" paruošė medžiagą "Prancūzijos atguruini".

A. Novoreukaitė papräčė savo tėvo papasakoti apie 1941 metų birželio 22 d. pirmąjį Lietvo dieną, nes Sangrūdos auklinkė – tai dalis slenkščio, kurį pirmiausia pordengė konstyti faalistų batai.

Tėvas prisimena:

"Žmonės laukė salmedienio. Dienos buvo gražios, šiltos... Dar iš valaro prie pasienio buvo girdēti didelis gūžmas, bet nicio nesimėtė, net šviesos. Lenkiję tuo metu buvo užpuolę vokiečiai. Tai jie įsakė gyventojams nedegti ūkininkų.

Ties Žagariškių ir Vaiponiškių kaimų riba, labai šemai, vos nesiekdomas javų, praskrido vokiečių lektuvas ir dingę Lenkijos.

Ankstyva sekmės dienos ryte padangę sudėbino motociklų gausmes. Praskridus lektuvams, pasirodė pėstininkai... Pasicui juos valiavo motociklininkai, dar toliau trys eilės teninė... Užpuolimas buvo notikęs.

Pasiomį saujoje tarybiniai karinai pradėjo trauktis. Dalis jų tapo pirmosios grobių aukonis. Niūkelyje miško ir užkarbos viršūnininkų. Vioną karjų miško Vaiponiškių kaimo.

Gyventojai įsiveržėlius sutiko įvairiai. Atsirado ir tokiai, kurie dėkojo dievui, kad "išlaicino nuo bolševikų". Kiti galvojo apie Žemę, kuria buvo davusi tarybų valdžia, ar su baime švelgė į dėlūgnujantį buožą, prieš kurį anksčiau lenkė mugnų dėl duonos kasnio.

Atrodė, kad netoli ese vaikščio tai, kas žmogui balsiuoja - mirtis. Ant vokiečių kovinių diržų sagöių švytėjo užrašas "Gott mit uns". Kai kurie vietininkai pradėjo atlaidžiamu žiurėti į faūistus: gal nieko nedarys, juk tikri į dievą. O šis įsako "Nežudyk!"

Šiurpius įvykius prisimena ir Radziūkės kaimo gyventojai. Pasirodžius vokiečiams, tarybiniai karinai, buvo Gury miškelyje, pradėjo pričintis. Nors jėgos buvo nelygios, jie mušovė keturis vokiečius. Faūistai labai įniršo į pamatę skrendantį tarybinių lektuvą pradėjo į jį šaudyti. Lektuvas nukrito Cyraičių kaimo ir sudegė.

Borosninkų kaimo gyventojo Burdulio sodyboje tarybiniai karinai mušovė vokietių. Vokiečiai Antaną ir Bronią Burdulius nusivedę į duryną sušaudė... Didesni pasipriešinimų hitlerininkai sutiko prie Zelenkos miško. Ten buvo įsilikę karinio dalinio štabas. Daug karių buvo kautynių metu, kiti pasitraukė, kiti pateko į nelaisvę.⁹

Dar prie Marijampolės nepritarėjus vokiečiams lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai, degdami neapykstanta tarybų valdžiai, jau karą išvakarėse organizavosi į ginkluotus būrius. Jie ikičio reakcijos jėgas eiti į pagalbą hitlerininkams, vykdyti diversijos, užpildinėti tarybinius karius ir artystus, terorizuoti, leankinti ir žudyti

nespėjusius pasitrenkti komunistus, komjeumolius, tarybinius, profsąjunginius darbuotojus, naujakurius, pašangius inteligentus ir olinius dorus, taikius tarybinius piliečius. Nacionalistai buvo akliai hitlerininkų kėslų vykdytojai, dalyvaudami atskirose ir masinėse žmonių žudynėse ir konfiskacijose.

"Aktyvistai" padėjo vokiečių fašistams, kurie pirmiausiai okupacijos mėnesiais pradėjo kolonizuoti Lietuvą, o ypač Šiaurę, kurie mmantė Lietuvą prijungti prie Vokietijos raicho, o Lietuvos vardą pakeisti į "Ostlandą".

1942 m. rugpjūčio 6 d. įvykusime okupantu sričių vokiečių komisaru pasitarimo N. Göringas reikalavo:

"Jūs pasiūsti į okupuotas sritis ne tam, kad dirbtumėte jums patiketų valdyti tautų labui, o kad išsiurbtumėte iš ten viską, kas tik galima".¹⁰

Tuos tikslus patvirtintu N. Göringo planas, "Žaliasis aplankas", kuriamo dėstoma, kad lietuvių tauta, kaip ir kitos Europos tautos, turi būti iškelta arba sunaikinta, o jos žemės atitekti vokiečių kolonistams.

Hitlerinis Vokietijos Žemės ūkio ministras Garė pareiškė:

"Smulkieji vietas valstiečiai turi būti pašalinti nuo savo Žemės ir paversti bežemiais proletarais, kad būtų nuteiktas jų dauginimas".¹¹

1942 metų rudenį Marijampolės apskrityje jau buvo 652 vokiečių kolonistų ūkinos, kurios valdė 8059 ha Žemės. 1943 metais į Lietuvą buvo atvykusios 5650 vokiečių kolonistų ūkinos.

Kartais valstiečiai stichiškai pasipriešindavo kolonistams. Ažnuolų Būdos gyventojas A. Žukauskas sužeidė du repatriantus. Už tai hitlerininkai jį nušudė.¹²

"... naktį iš 1943 m. balandžio 2 d. iki 3 d. lietuvių būrys apsuo kolonisto Tidomano (Tidemann) Gotliko sodybą Marijampolės apskr. Šilavoto valsč. Ingavangyje ir 3 valandas apšaudė..."

Kitą naktį Prienų valsč. Pakupiškėse 20 - 30 lietuvių būrys taip pat apsuo kolonisto Gelto (Zelt) sodybą"...

Tokias šinius pateikia Marijampolės apskrities kolonizacijos ūstabo vadojas Mincas (Mins).¹³

Sušvėrėjo buržuaziniai nacionalistai patys arba vokiečių įgalioti padarė siaubingą musikaltinę. Jų teroras buvo parentas "patriotinės" kovos už Lietuvos "laisvę", prieš jas "išdavikus" komunistus.

Tuos jų "kygius" - žudynes negalime užmiršti, o privilėjome priminti jų krautinius pėdsakus teutos kelyje ateinančios kartos, parodyti tilkrajį nacionalistinių organizacijų veidą, tilkalus ir veiklą, nos yra užsienyje jėgos, kurios vaizduoja juos "didvyriais", "kovotojais" "už laisvę".

Hitlerininkų tarnybai priklausė ir Marijampolės saugumo ir kriminalinės policijos apygarda, kurios sudėti sudarė vietiniai buržuaziniai nacionalistai.

Vokiečiai Marijampolėje laikė ir savo stiprią saugumo policiją ir saugomo tarnybą (Deutsche Sicherheitspolizei und SD) bei vokiečių tvarkos policiją (Schutzpolizei) Marijampolės vietinių fašistų saviseaugos dalinys priklausė atskirum batalionui, kuriam vadovavo Jonas Liorentas. Vienas

tos ženjų dalyvių Povilas Giršdonas tardymo metu prisipažiusta:

"... Ypatingo būrio vadu buvau paskirtas aš /.../ iš vėliau visus murodymus gaudavau tiesiog iš Banio ir Klimavičiaus, 1941 m. birželio mėnesyje jų murodymu mano vadovaujamas ypatingos paskirties būrys iš Marijampolės kalejimo paėmė apie 20 areštuotų tarybinių piliečių, nuvarė į Marijampolės miesto pakraštį, kur juos sušaudė. Po kaletodieną mano būrys iš Marijampolės kalejimo paėmė dar 20 areštuotųjų, dvieju suniukėjimais nuvežė į Rudišių mišką, kur juos ypatingos paskirties būrys... sušaudė..."

Be to, ypatingos paskirties būrys Banio ir Klimavičiaus potvarkiu 1941 m. rugpjūčio 1 d. dalyvavo masiniame kūdų tautybos piliečių sušaudyme Marijampolės mieste, Raudonųjų kareivinių rajone, kur sušaudyta apie 4000 žmonių"..."¹⁴

A. Sniččius apie vokiškuosius fašistinius okupantus ir jų victiminius buržuazinius talkininkus rašė:

"... Gal jiems ir pavyko iš nors okupacijos metu apgranti, bet dabar mūsų komisijos vokiškų fašistų žvérišumas tirti suriniso palankumai įrodydam iš prie šių nematytyų žmonijos istorijoje žvérišumo paminklų nuplėše kaukė knaugiono".¹⁵

Pirmųjų fašistinių aukų Marijampolės apskrityje tarpe buvo trijų revoliucijų veteranas A. Verbyla, revoliucinio judėjimo Marijampolės apskrityje dalyvai kumetis J. Straleckas, K. Biržtonas, K. Titoris, apskrityties vykdomojo komiteto pirmmininkas A. Babulevičius, Kuprucevičius, J. Sknietgiris, advokatas L. Špunderis, J. Stojeris, milicininkas

P. Martinkaitis, Padovinio naujalauniai Jonas, Juosas ir Vytautas Urbonavičiai, V. Lietuvninkas, J. Barokevičius ir daugelis kitų komunistų, komjounalių, aktyvistų ir tarybų valdžiai prijoučiamų šmonių.

Kaip buvo leankinamas valstietis P. Matilius dokumente medžiagoje rašoma:

"Kačiur pagavė apylinkės valstietį Petru Matilių, nesimusi kalbėti vienuose susirinkimose prieš turtinguosius, smogikai misivedė į Montvilos klėtį ir čia ji ten tardyti. Ko klaušinėjo ir ką jam darė, sumitu pasakyti, nos vienos buvo atliekama labai slaptai. Tiki velsare, autem, kaip myni pamatę, kaip negyva Matilių, užnėrę jam grądingę ant kaklo, per arimus temprę į Dovinės upę. Kitą dieną vaikai rado savo tėvą išbadytomis alkiniu, įmostą upėje".¹⁶

Buvęs liudvinovo valsčiaus hitlerinis baltaraištis B. Valavičius parodo:

"Birželio 22 d. Vincas Montvila, karininkas Džonaitis ir kites atvykęs karininkas prie Dovinės kaimo, netoli Dovinės upės, sušaudė tarybinius aktyvistus: Petru Matilių, Vincą Lietuvninką, brolius Vitalij ir Jonas Urbonavičius. Taip padidėj dieną kaudžiamasis būrys suėmė šiuos piliečius: Antaną Bulotą iš Putniličių kaimo, sušaudytą Urbonavičių šmona ir jų 17-metis sūnus Bronius. Išvardytus asmenis suėmė Pančenjus, Montvila, Ulevičius, Barčauskas ir Vasiliusius. Vėliau suėmė Jonas Matilių iš Naujadvario kaimo, jo dukterę Petronalę, Padovinio kaimo gyventojus: Antaną Akelį, Petru Mickevičių ir Jurgį Idlecką, Vincą Božį iš Varnakos kaimo /.../. Kiek vėliau eiti kolio, prie Padovinio kaimo, buvo

Šoudomi Antanas Žukauskas ir Jonas Bulnys, paskui paaiškėjo, kad pastarasis išliko gyvas. Juos šaudė Vincas Kontvinis, Petras Ulevičius, Vincas Barčauskas, Albinas Pajaujis ir al.¹⁷

Tai tik vienas šiaurės savivalčių paveikslas, vienos vietovės! O kiek jų buvo visoje Marijampolės apskrityje?

Marijampolės ypatingosios komisijos vokiškųjų fašistų šverdiliukus tirti Akte Nr. 1 rašoma:

"Komisija nustatė, kad 1941 m. rugpjūto 1 d. iš velesnėmis dienomis, vokiečių, Marijampolės miesto kareivinių šlaite, atsirandenčiam iš Šeūpės užsisukimą, buvo sušaudyta apie 7000 – 8000 žydų tautybės ir apie 1000 įvairių tautybių gyventojų, sugabentų iš Marijampolės miesto ir apskrities.

Komisija, remdamasi liudinininkais, toliau nustato, kad šudynės buvo vykdamos retu šiaurumu, šudomieji buvo guldomi įmūlysti iš griovius eilėmis, o tuo krentu automatiniais ginklais šoudomi ir užberiami dviejų kastuvų storio žemės gluoksniu viršam kiekvienos eilės.

Komisija nustato, be to, kad esant šudikams didelė dažinių įvykių dieną musigėrusiems, gal trečdalis šudomųjų iš griovius pateko apalpa, visai gyvi ar tik sunkiai sužeisti. Ypač kūdikių, dėl jų kilno smuliamo, turėjo patekti iš griovius nenašui visai gyvu. Tokius juos traudė grioviucose vokiečių šudikų čebatai, tokius juos pridengė ir žemė".¹⁸

Vieną šudymo įvykių matęs liudinininkas liudija:

"Ačiū, Makrušovas Jurgis, Teodoro, gyv. Marijampolės mieste, Rudiškos gat. 18, gimęs 1907 m. iš profesijos

mūrininkas. Šou pats natos ir girdėjės štai ka: 1941 m. rugpjūto 1 d., pirmadienį, vadinosi didžiuju vokiečiu suvengtų Marijampolėje žudynių dieną, priverstas dalyvavau griovių užkasinė drėuge su pora žintų kitų suvarstytių miestiečių.

Žudymą vykdė nuo griovių krentu: grioviucose turėjo įmigerti sugulti, turėdavo sugulti patys. Vėliau, žudomųjų paliesimamai paivus, žudomieji joga, naikiniu nustatomi į griovius, o nuo krentu, vokiečių smogikens čia pat vadovaujant ir eismëiant, lėktu automato kulcos į pašmerktuosis... Tačiau geras tročdalis, jei ne pusė, pašmerktujų buvo užkacomi Žemėmis dar su gyvybės ženklais. Marijampolės miesto valstybines prekybos direktorius Sukockis, gulėdamas po ūgenių sluoksniu su peršauta kritine, pasikėlė ant rankų iš po ūgenės ir paprastę balsu pribigsti, nelaidotai gyvo... Jonai baigus laisvinę, Žemė atidavo, kilnojosi - tai duso ir kanninoci gyvieji. Žemė bangivo, kilnojosi ir rytojaus dieną, kai suvarė griovių aptvarysti".¹⁹

K. Petrikio partizanų būrio vadovas St. Naujalis, buvo lyptingosios komisijos pirmmininkas rašo:

"J pavalkary prie užkastų griovių liko tik kruvini žudikai - policininkai Janavičius, Jančauskas, Amalcovičius, buvo smetoninės karliomenės viršilios Cinkus, Matulaitis, Giršėda, buvo smetoniniai švalgybininkai Karpas, Senkus, Urbonas ir kiti. Sulaukę ugniaugesnių cisternos, susiprancę ir persivilkę geriausiais nužudytyjų drabužiais, jie nrausavo į buvusių Klimaitės valgyklos puotauti".²⁰

Tokiais kruvinais darbais fašistiniams okupantams talkininkavo vietiniai fašistai, tautos ir liaudies iðdavikai, parsiðavólinai. Bet okupantai ūkiðiai atlygindavo savo bataliðiems, nos muðudyti turq atiduodavo vokieðių kolonistoms arba siuðdavo į Vokietiją.

1941 m. gruodþio 1 d. saugumo policijos ir SD operatyvinio bûrio vadus slaptame raðte "Suvestinës ūnios apie operatyvinio bûrio 3 teritorijoje iki 1941 m. gruodþio mén. ðvykdytas egzekucijas" raðom:

"Mano nurodymu ir paliepimu lietuvių partizanų ðvykdytos egzekucijos:

1941.07.07	Marijampolė	žydai 32
1941.07.14	Marijampolė	31 žydai, 1 rusas, 9 lietuvių, 31 komunistas
1941.07.18	Marijampolė	39 žydai, 14 žydai - 53
1941.07.25	Marijampolė	90 žydai, 13 žydai - 103
1941.09.01	Marijampolė	1763 žydai, 1612 žydai, 1404 žydai vaikai, 109 pavienių ligonių, 1 vokieðijos pilietė, kuri iðtekėjusi uðydo, 1 rusė - 5090

Bandymai bægti, kurių pasitaikydavo, rizikuodami gyvybę, uðkirstodavo kelią iðmintinai mano ūmonës. Taip, pvs. Marijampolėje 3 mano bûrio vyrai suðeude miðke 38 prasiveržtinius pro aplenkę žydus ir komunistus veikėjus. Në vieną ið jų nepaspruko".²¹

Baisus šio dionoraðcio turinys! Baisus ūnogðudžiai, vadintomi ūmonëmis, ji raðe. Ar gali rastis ūnogas, kuris

kuris pateisintų jų veiksmus? Vargu, bet pasitaiko, JAV ūvalgybos išlaikomos radijo stotys ir laikraštiai, šiuos ūdilius vadina tų laikų "partizanais", kovojujusiais už tau-
tę ir jos laisvę.

Šudymui Kalvarijos Orijos kalne organizatorius "Bi-
dinatas" buvo Šenaitijos buožės sūnus, buržuazinės karinio-
monės jaunesmyčiai leitenantas, paliktas Tarybinės Armijos
eilėje, kai Lietuvoje 1940 m. buvo nivertsta kapitalistinė
saučiavim... Jis šnipinėjo vokiečiams, dėl to buvo arcë-
tuotas, bet pabėgo į Vokietiją. Ten hitlerinė ūvalgyba ji
užverbavo šnipinėti Tarybų Lietuvą. Bidinatas, slapta
griliščių į Tarybų Lietuvą jam duotų užduavinų vykdyti, susi-
nižo Marijampolės apskrityje su ten buvusiais hitlerinės
Ūvalgybos agentais ir kartu su jais rinko žinias apie Tary-
binių Armiją, siuntė jas Abvero punktui Suvalkuose... Hit-
leriniai karinėmenei įsiveržus į Lietuvą, Bidinatas Kalva-
rijoje vadovavo ginkluotų buržuazinių nacionalistų būriui,
kurių dalyviai suimtinėjo tarybinius aktyvistus, kankino ir
šude juos".²²

Ocupantės talkininkavo ir dalis dvaciuninkų.

1940 – 1941 metais "Marijampolės vienuolynas pagal
gautą iš Romos nurodymą slėpė ten įdomią asmenybę. Ne kar-
tę vienuolyno tėvai mugirdavo, kaip atidžiai saugome "Ho-
šinonasis", kalbėdavosi su atvykusiu vyskupu Brizgiu anglis-
kai".²³

Kunigas Mykolas Krupevičius, klerikalinių organizacijų
vadovas buržuazinės vyriausybės buvęs ministras, seimo at-
stovas, vienas fašistinio perversmo organizatoriu, okupacijos

metais Suvalkų Kalvarijos vadovavo LAF ūstbui, masiūnai
Šudiniškiam šmones".²⁴

Ocupacijos metais į Kalvariją sugrįžo buvęs saugumo
departamento valdininkas Klipsas. Abu, su Krupavičiumi, su-
vedinėjo savas sajankitas su Kalvarijiečiais. Budeliai nesi-
gnilejo nieko: vaikų, motimų, senelių. Abu sutarė suimti
daugiau žmonių. Taip nušudyti, o kitus, tariamai per Krupa-
vičius nuopelnus, išvykti į Kauną, paleisti. Taip pakilo
klebono autoritetas. Naktį iš liepos 8 d. į 9 d. Orijos
kalno aikštėje švynai. Joms gėra nieko nekaltų žmonių kruoją
ir tarytum šeukčių kerūto budeliaus. Kunigas Jonučianekas
pats dalyvavo šudynėse. Orijos kalnas priglaudė virš 100
nešaltų žmonių, ju tarpe J. Danilevičių, B. Amilevičių,
J. Pauliukonių, J. Klėdą, A. Skričausku, K. Mažeikių, noko-
leivį J. Juknelį, B. Kruliką, V. Valinčių, B. Žardocką,
A. Pranckovičių, Prana ir Joną Daidulevičius, M. Daidulevi-
čionę ir daugelį kitų. Orijos kalnas tapo ju kapais.

"Jeu pirmą isaro dieną Patilčių parapijos klebonas Pra-
nėnas Aušiliai organizavo baltarniščių būri ir pradėjo terori-
suoti gyventojus, naujalaikius. Kai atejo fašistai, Aušiliai
ir policininkas Antonas Stankovičius pasidare Igliūkelių
valdovais.

Grūmotosas stora žanda su kuria rotais atskirkiravo
klebonas pasakė:

- Pirmieisiai nudėsime Joną Baurą, nes jis čia daugiau-
sia komunistų priparejo. Po to eile ateis valsčius komjan-
nimo sekretoriui Jonui Matusevičiui, komjaunioliams: Jonui
Kabliuskui, Simonaitėi, Simonavičiui, Aleksandruvičiui
ir visiems kitoms... Neulmirbūsite Burokai!"

Neradę J. Bouro, klobonas uždejo grundinę senutei Beuvienoi ant kailio ir padarė kilpą. Raukšlėtu motore veldu ziedėjo stambios ašaros ir krito ant grindų"....²⁵

Cia duoti tik isoli žiurumų paveikslai, o tokie konkrečiniai, žudyniai, teroras vyko daugelyje miestų ir vienkiemiu. Bengalio vietovių tapo masinio žudynių vietomis ir atskirais kapais. Štai keletas jų:

Marijampolės valsčius, Marijampolė, buvusių karcevių ūnėjyklos laukeliai, slėnis prie Šešupės kilpos. Nužudytais žmonių 5090 vyrų, moterų, vaikų.

Marijampolė. Buvusio kalojimo kiemas, nužudytais žmonių apie 100.

Marijampolė. Tarpučių kmimo gale, kmireje plento pusėje į Vilkaviškio pusę, apie 100 m. nuo kelio. Nužudytais žmonių apie 50.

Marcinkonių slėnis, netoli Marijampolės geležinkelio. Nužudytais žmonių apie 100.

Rudikių giraitė, 9-me Kapsuko - Vilkaviškio plento kilometre apie 150 m. į dešinę nuo plento. Nužudytais žmonių apie 400.

Šunskų giraitė, 6-me kelio Šunskų link kilometre, 200 m į dešinę nuo kelio. Nužudytais žmonių apie 1700 (iš ju 1500 tarybiniai karų belaisviai).²⁶

Hitlerinėje Štuthofo koncentracijos stovykloje buvo mūšantinti Marijampolės II-os gimnazijos direktorius Zigmantas Macaitis, agronomas Ignas Budrys, Rygiškių Jono gimnazijos direktorius Antonas Jarutėvičius. Iš šių stovyklu tarybinės armijos buvo išvaduoti marijampoliečiai Nečislovės Kriaučiunas, Leonas Puskunigis, Juozas Valenta. Tai tik keli

pavysdžini iš daugelio jų. L. Puskinigis dabar gyvena Skriaudžiuose. Jis dažnai lankosi Kapsuke, susitinka su jaunimi ir moksleiviais, pasakoja apie baisius išgyvenimus. Yra sulčių daina apie mirties stovyklą, kuria pati dainuoja.

Vokiečių okupacijos metais ideologinėje kovoje komunistinis pogrindis ir partizaninis judėjimas susidūrė su priešu, kuris antikomunizmo propagandai, nasiuntimais bei šovinistinėmis pažiūromis propaguoti pensudojo melq, įmeilčius, falsifikacijas. 1941 metais okupantai Lietuvoje leido 13 periodinių leidinių lietuvių kalba, o 1943 metais 10 laikraščių ir 7 žurnalus. Okupantu idėjų propagandai skleisti buvo plačiai naudojamas radijas, balnypės, mokyklos, kinas ir kitos įstaigos. Nenaišai paslengę okupantams padarė "nologali" lietuviščią buržuazinių nacionalistų spaudą, apie kurį minojo vokiečių emigruotas ir SD ir beveik niekad jos nepersetėliojo, nes ji atleido antitarabinę propagandą, kliaudino ikones.

Okupantai norėdami sumaikinti kiek galima daugiau gyventojų ir kolonizuoti Lietuvą, siundė tautas: lietuvius ir baltarusius prieš lenkus, lietuvius prieš ruginus, ir vius juos prieš krybus. Išro boeinginėm tarionim "bolševiku šveriliškais", apie "bolševikinių Lietuvos sumaikinimą" būltai, grįžusi tarybų valdžiai bausianti visus tuos, kurie 1941 metais, voliečiams įsiveržus, pasilikė Lietuvoje, kad lietuvių busių Sudomi.

Hitlerinininkai padedant lietuvių tautos išdavikams, koletą kartu skelbė įvairias jaunimo ir vidutinio amžiaus

šmonių registracijas, tolkimus į prieštės sotas, Saksoniją, transporto tarybas ir nikelbė mobilizacijas.

Šeukiamojo amžiaus vyrų nestojo į tilkinimo komisijas, sugnati pabėgavo iš mobilizacijos vietų ir ečalonų.

1942 metų gegužės 13 d. Marijampolėje prieš šią mobilizaciją įvyko didelė politinė demonstracija, kurioje dalyvavo 3-4 tūkstančiai žmonių. Prie jų prisidėjo didelė dauguma Marijampolės mokytojų seminarijos ir gimnazijos mokiniai. Apie tai buloja pačių okupantų dokumentai.

1942 m. gegužės 13 d. Marijampolės Šondamerijos punkto meisteris SCHWARZ praneša Kauno apygardos SS ir policijos vadui Kaune "Dėl demonstracijos Marijampolėje, išsiunčiant darbo prievolininkus".

1942 m. gegužės 9, 10, 11 ir 12 dienomis Marijampolės lemontatūra paėmė darbo prievolei vežėjais vokiečių karinės transporto tarybos 15 viso 580 jomų vyrų. Jie buvo apgyvendinti vienose iš čionykščių kareivinių /.../. Skirstant kareivinių kiemo, minėtus asmenis, į ten atėjo apie 3000 - 4000 žmonių, iš jų apie 2/3 moterų ir merginų ir daug patirties šoukti "Koks ne vokiečiai, nevykite į frontą" ir pan. Resultatas buvo tokis, kad dalis prievolininkų myločė žvalkoviai raičiūs, metė juos ant žemės ir trypė /.../. Tuo metu į kareivinių kiemu demonstracijai perėsti atėjo dar apie 70 proc. Marijampolės mokytojų seminarijos ir gimnazijos mokiniai /.../. Galicuskai minia susibūrė gatvėje kolona ikylioti į miestą. Ta kryptimi važiuavusi su vėnnachto kareiviniais vėnnachto sunkvežimiu aymėtė almonimis /.../. Miesto

prieigoso kolonų išskaidė ir išblažkė Šandarmerija /.../. Būdinga tai, kad kareivinių apsuogos lietuvių sargybos nukludė gnujai įsiveržti į kareivines. Lietuvių policinio bataliono kuopos vadovas vyr. leitenantas Valeris atvyko tik tada kai demonstracija perėmė kulminacijos tašką.

Jvykių eiga rodo, kad demonstracija buvo planingai paruošta ir kad gyventojai lietuvių nolinčių turėti didelių aplą bolševizmu nugalėti ir sumaištinti /.../.²⁷

1942 m. gegužės 16 d. Marijampolės vienos komendantas pranešimo Lietuvos apsuoginės erities komendantui Rame apie Marijampolės gyventojų protesto demonstraciją prieš mobilizaciję labai paaišku, kaip ir Šandarmerijos, tekstu informacija apie Jvykius, tik čia komendantas sakosi gręžtęs demonstrantus šiaisiai šodžiai:

"Mes vokiečių karinai, mes ne kalbėti ir kita kalba ir ja mes griežtai prakalbėsime, jei tuštuoju nebūs atstatyta rasybė ir panaudota tvarin".²⁸

Koms ši demonstracija buvo daugiau nacionalistinių nuotraukų, tačiau nonbojotina, kad įtakos jai turėjo norkoliuvių komunistų partijos raginimas priešintis okupantams.²⁹

Marijampolės policijos tarnautojas Housas teigė, kad gyventojus išurstė komunistai. Lietuvos žaliavų "nologazinių" leistas laikraštukas "J. laisve" 1943 m. Nr. 1 straipsnyje, kaip laikytis okupacijos metu", rašo:

"Nepasižudokite provokacijoms, po kurų būtų vartojamos represijos prieš atskirus lietuvius prieš lietuvių įstaigas.

Provokacijos gali eiti iš komunistų (kaip parodė Marijampolės įvykiai), gali eiti iš kitokių agentų".³⁰

Taigi, lietuvių buržuažiniais nacionalistai tik vaidino pogrindį prieš okupantus, o iš tikro juos visaip rėmė, gręžtai pasisakydami prieš liudijus pasipriešinimą, komunistų vadovavimą ir organizuimą antifašistinei kovai.

Pralaimėję knautynes prie Stalīgardo, fašistai paskelbė totalinę mobilizaciją ir 1943 m. pradžioje ēmėsi organizuoti lietuvių SS legions. Tačiau ir ši, ir balandžio 5 d. "lietuvių konferencijos" skelbtos, mobilizacijos sužlugo.

Vokiečiai atsakomybę už tolesnę mobilizacijos eiga uždėjo victimei savivaldybei.

Tačiau nei iš Marijampolės gimnazijų, nei iš Marijampolės mokytojų seminarijos niekas iš ūnukimo punktus neatvyko. Dėl tų priešasčių 1943 metų kovo 17 d. mokytojų seminarija uždaroma. Kovo 18 d. suimami gimnazijų direktoriai A. Januškevičius, S. Nasaitis ir kai kurie mokytojai. Hitlerininkai ieškojo ir mokytojų seminarijos direktoriaus K. Akelio, bet jis spėjo pasislopti.

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetas ir Lietuvos TSR vyriausybė 1943 m. balandžio mėnesį išleido speciaļų atsišaukimą "i viršaičius, seniūnus, policininkus, kažinius, i visus kas vokiškųjų grobiukų apgauti, kas iš bainės tarnauja priešui", kuriane nurodė jų musikaltingą Tėvynėi ir pažymėjo, kaž reikia daryti, norint išpirkti šią kalte.³¹

1943 m. gegužės 30 d. Marijampolės 7-ta ūnukimo komisija praneša Vyriausiai ūnukimo komisijai Kaune:

"... Tiksminas Liubavo apvylié /.../. Dél organizacijos nieko negaléjai prikišti. Nebuvo tik žmonių".³²

Birželio 5 d. mobilizacijos štabas Marijampolėje raportavo Domerui, kad mobilizuotieji nešinia kur dingsta. Birželio 3 d. anksti ryta, Marijampolės Žandarmerijos postas išvyko jų ieškoti, bet nerado nė vieno. Sagnavos valsčiuje tą dieną į komisiją atejo tik 3 žmonės. Valsčiaus viršaitis prasitarė, kad jis negalėjęs iövaryti net savo žmonių. Igliukeliuose į tikrinimą irgi atejo tik viršaitis ir seniai.

³³

(Domeris - vyriausias arbaitecantų viršininkas).

1943 m. birželio 4 d. 3 val. ryto į Kazlų Rūdą iš Kauно atvyko didolis būrys vokiečių Žandarų, esesininkų ir latvių bei estų buržuazinių nacionalistų. Atvykusieji apsupo miesteli, prikelė gyventojus, čme daryti kratas, pleše. Jie suėmė dvi ūsimas, keliolika jaunuolių ir keletą asmenų, norėjusių darbo pašymojimų, iš viso apie 35 žmones. Visus suimtuosius traukiniu iëgabeno į Vokietiją.³⁴

Hitlerininkai, kartu su policija, dañnai organizuodavo netiketas žmonių medžiokles, apsupdami turgus, stotis, bailelyčias, kino teatrus, darbo vietas, gyvenvietes.

Po to kai į pagalbinius Vermachto dalinius nepavyko mobilizuoti Lietuvos jaunimo, tiek kiek jie norėjo, hitlerininkai sutiko su lietuviiais nacionalistais organizuoti "vieting rinktinę", kurios pagrindinis tikslas - kova su bolševizmu Lietuvoje, patenkinti okupantu poreikius ir turėti karinę Jéga, kurią ateityje panaudoti buržuazinės Lietuvos atkūrimui.

1944 m. balandžio 25 d. lietuvių liaudies būdelis gen. Flechavičius paskelbė visuotinę mobilizaciją. Tačiau dauguma šeukliomųjų slapstėsi ir mobilizacija sužlugo.

Antihitlerinės Lietuvos gyventojų nuotaikos ir "rinktinės" kautynių pralaimėjimai demoralizavo "rinktinės" karius. Prie to prisidėjo ir patys hitlerininkai, kurie žadėjo "rinkting" naudoti tik Lietuvos teritorijoje, o ištikruju paėmė jos vadovavimą ir rengesi ją pasiųsti į Rytų frontą. "Vietinės rinktinės" karių dauguma atsisekė klausyti hitlerininkų ir dėl to 1944 m. gegužės 15 d. vokiečiai "rinkting" emė nuginikuoti. Įvyko susirėminai. Virė 100 sušaudė, kitus išvešė į Vokietiją.³⁵

Lietuvių nacionalistų archyve rasti dokumentai tvirtina, kad "Nuginkluojant mokinįjį batalioną (karos mokyklą) Marijampolėje, buvo subandyti šie kariūnai" sąraše išvardyta 5 asmenys ir nurodoma, kad šis sąrašas nepilnas.³⁶

Taigi, nacionalizmo politika prablaivino kai kurių fasisistens tarnaujančių asmenų protus, kai jie buvo pastatyti prie panašių duobių, į kuriuos jie varė šydus ir kitų tautybių piliečius, karos belaisvius. Jai pirmomis karos dienomis nasiökai buvo žudomi ūydai, tai 1944 į tas pačias žudymo vietas buvo gabentami net ju buvę talkininkai iš policinių batalionų – lietuvių.

Rūsčiomis Tėvynės karos dienomis lietuvių geriau negu bet kada anksčiau, galejo įsitikinti, kokios vaidmainiškos buvo visos buržuazinių nacionalistų kalbos apie tautos interesų gynimą. Šie Tarybų valdžios pričiai sukruvino savo rankas savo tautos nekalty šmonių krauju, talkino hitlerininkams.

Marijampolės darbo šmonės organizavosi į kovą už savo laisvę. Nors ir labai sunkiomis okupacijos sąlygomis pradėjo veikti pirmosios pasipriešinimo grupės okupantams. Vykdymai LKP (b) Centro Komiteto nurodymu, liko okupuotoje teritorijoje ar pasiusti į priešo užmugarių komunistai K. Petrikas ir St. Neujalis ėmė kurti pogrindį.

Pirmomis karo dienomis K. Petriko buvo organizuota Šeštų šmonių kovos grupė, kurioje buvo keturi komunistai.

K. Petrikui būnant Marijampolėje, jis buvo išduotas po atkaklus priešinimosi didvyriškai žuvo. Žuvino vietoje, ties dabartine muzikos mokykla, pastatyta paminklinis akmuo.

Paliose susiorganizavo J. Bubnio vadovaujama partizanų grupė. Pogrindyme pradėjo veiklą komunistai. 1941 m. rugpjūčio 10 d. Marijampolės apskrities viršininkas Goštautas slaptais rašte Kauno apygardos komisarui pranešė apie konfliktinių organizavimą komunistiniuose veikimuose.³⁷

St. Neujalis prisimena, kad 1942 metais "Nutarėme sukurti pogrindinę partinę organizaciją. Draugai J. Bubnys, J. Balkevičius, S. Leonavičius, J. Kazakevičius, J. Grinkovičius, H. Sarabianas ir kiti išrinko mane jos sekretoriumi. Partinė organizacija pavedė man vadovauti pogrindiniams darbui ir prasidedančiam partizaniniams judėjimui visoje Marijampolės apskrityje /.../. H. Sarabianas ėmėsi vadovauti atskirai partizanų grupei. (abar H. Sarabianas gyvena Kreivano, dažnai atvyksta į Kapsuką, gerai moka lietuviškai). H. Sarabiano vaduotoju paskyrėme J. Bubnį..."

Į 1942 metų pabaigą Marijampolės apskritijoje jau veikė ginkluota 20 žmonių grupė.³⁸ Šis būrys pasivadino K. Petriko partizanų būriu, 1943 metais LKP Marijampolės pogrinėjio organizacijai priklausė 31 partijos narys, o 1944 metais - 51.

1942 metais Marijampolės miesto partinės grupės komunistas K. Stankevičius, padedant Vincui Vaičiuliui Sasnavos valsčiaus, Pagirėlių kaimo valstiečio Juoso Krašausko namuose spausdino Tarybinio Informbiuro pranešimus, o vėliau laikraštį "J. kovq", kuris buvo spausdinamas komunisto J. Mikolavičiaus bute. K. Stankevičiaus grupė turėjo 10 narių. Prie grupės prisidėjo Jonas ir Juozas Bilotos. Vėliau K. Stankevičius, perėjęs į K. Petriko partizanų būrį, laikraštį "J. kovq" pradėjo leisti dar dažniau ir galvojo jį pavertti reguliariai einančiu LKP Marijampolės apskrities komiteto ir K. Petriko partizanų būrio organu. Tačiau ši mintis nebuvė įvykdyta, nes K. Stankevičius atvykė į Marijampolę aplankytį savo dukreles, pakliuovo į pasalą, buvo sužeistas, išninkėjamas, tardomas, bet nieko neišdavęs mirė. Kovose su okupantais vėliau žuvo A. Zukas, S. Volioniūkis ir kiti pasipriešinimo dalyviai.

Apie šią įvykių pagyrūniškai kalba ir 1942 m. rugpjūčio 6 d. vokiečių saugumo policijos ir SD pareigūnų informacija apie baudžiamąjį operaciją. Pranešimas adresuotas reichskomisarui Lošei, kuriamas rašoma, kad už partizanų rėmimą likviduotą komunistų grupę Marijampolėje: nukauta 30 vyru ir 2 moterys, iš jų 4 tarybiniai karo belaisviai, ruošesi susprogdinti didelį amunicijos sandėlį.³⁹

K. Petriko partizanų būrys, turintis 51 kovotoją, 1944 metų pavasarį užmegzė ryšį su LKP (b) Pietų sritys pogrindiniu komitetu ir "Jūres" būrio partizanais, įsikūrusiais Kazlų Rūdos miškuose, kuriems vadovavo V. Mielionės-kaas. Šiuose miškuose veikė A. Mickovičius ir nuo 1944 metų "Pirmyn" partizanų būriai.

LKP (b) Pietų sritys pogrindinio komiteto sekretorius G. Zimantas (Jurgis) radiograma Nr. 185 Lietuvos Partizaninio judėjimo štabo viršinininkui apie ryšio užmegzimą su Marijampolės apskrities partine organizacija 1944 m. vasario 2 d. praneša:

"Rugys, dabar esantis pas Rimonį, susirišo su Marijampolės apskrities pogrindine komunistine organizacija. Organizacijai vadovauja apskrities komitetas, turintis ryšį su miestais ir visais valsčiais, išskyrus tris. Apskrities komitetui vadovauja buvęs Vidurio reikalų liudijies komisariato darbuotojas Stasys Neujalis".⁴⁰

Petriko būrio partizanai sulegino didelius karluomenės sandolius Marijampolės geležinkelio stotyje, nukovė eilę vietinių baltaraiščių, Gudelių policijos būstinėje nukovė vokiečių karininką Šovą, bendro išdavikus, partizanas Prenka savo namuose kratos metu, būdamas sužeistas, nukovė policininką Mielionską. Partizanai daug kartų iš vokiečių atėmė gurguolės su grūdais.

1944 metais būrys užmegzė ryšius su Marijampolės fašistinės karo mokyklos kursantais. Ši mokykla buvo suformuota iš tarybinių karo belaisvių dar 1943 metų pabaigoje, kuriai dalis buvo išdavikai, kitoms tik tokis kelias buvo ištrauktos iš mirties stovyklų ir pabėgti pas partizanus.

Bultojo partizanai iškartojo tiltą, per Šešupe, Krosnos opylinkoje išvainytos trys vokiečių artillerijos pabūlių komandos, dalis paėmti į nelaisvę. Partizanai susiribė su Lietuvos Armijos švalgais, vadovaujamo kapitono Čerimakio ir kartu su jais atliko užduotį, prie Balbieriškio atnaujė vokiečių tankų ataku. Kovose su okupantais šuko šie K. Petrikio partizanai, kurie anksčiau mano neponinėti: Boliskis Petras, Petrušius Jurgis, Novikovas Nikolajus, Grinocvičius Jonas, Stibulis Vincas, Petrušius Juozas, Šernovas Teodoras, K. Stankevičius, Ruzniecovas.

Artejant išvadavimui, gegužės mėnesį Kauno ir Marijampolės apskritijoje pradėjo veikti Korčagino partizanų grupė. Dalis šios grupės narių Sausavoje sudarė atskirą grupę iš Kauno ir vietas aktyvo šmonių. Jos nariai palankę ryšius su LKP Kauno miesto apskrities pogrindiniu komitetais, "Juodos" partizanų būriu. Kovinei grupei vadovavo A. Počkys. Kovose su okupantais šuko J. Beamanaitė, Š. Rotnoris, M. Sapokaikas, J. Šapina, M. Zilberis ir kiti partizanai – išlėmacionalistai.⁴¹

1944 m. liepos 18 – 20 dienomis vokiečiai prieš Kaslių Rikos partizanus metė naujas žygus. Operacijoje dalyvavo "vokiečių kareivių kuopa, lietuvių policinie batalionas ir Čeponio "Leono" vadovaujamo būrio 50 šmonių".⁴²

1944 metų vasarą, verdama labai sunicius milžinus, Tarybinė Armija artejo prie Marijampolės. Ta pati 11-jį amžiną, kuri 1941 metais trukėsi, tai šią vasarą tose pačiose vietose vertė priešinį truktis. Šios amžios 16-ois gvardijos štabilių koryzas, vadovaujantis gvardijos generolo –

injoro S. S. Gurjevo liepos 13 d. priejo Nemuno ir 31-ji divinija ties Alytumi forsoavo Nemuną. Pirmasis forsoavo 95-ois gvardijos šaulių pulkas, kuriam vadovavo pagulkmininis Leščenka. Viename iš pirmųjų posiekė priešo kavantę Tarybų Sąjungos didvyris vyrasmojo leitenanto A. P. Sapožnikovo kovotojai Tarybų Sąjungos didvyris konjunktinis S. P. Vasčikas, kovotojai V. P. Kočetovas, I. I. Petruakovas, P. P. Koliš, A. P. Noisejov. Priešas išnudodomas Nemuno kavantu misčiuumas organizavę stiprų pasipriekšinimą.

11-tos armijos vadai laikai parėmė naujanis jėgomis, tankais ir artillerija. J. Šiaurę ir į pietus nuo Alytaus buvo pastatyti trys pontoniniai tiltai. Pačiame aviacija per 20 valandų nusmetė kaičių tūlstantį bombą, bet dėl eismo dėnu maskiruotės, iš jų tik viena padaikė į tiltą, kuris pradėjus 30 minučių buvo atstatytas.

Tačiau nėštų karluomenės dėnu uždanga taikavo ne tik magazininių nėštų karluomenės judėjimą, bet ir trukdė jai tilkiniai judėti pontoninių tiltų link, ypatingai artilerijai, automobilinėms ir tankams.⁴³

Tuo pačiu laiku 2-ois gvardijos tankų korpusas, kuriam vadovavo generolas - leitenantas A. S. Burdolini, suderindamas veiksmus su 5-tos armijos dalimis, persekiavo besitrukiantį priešą, perdirbo Kauno - Marijampolės plento ties Veiveriniais. Išnudodomas 2-erojo gvardijos tankų korpuso žinimojimus 33-čios armijos karluomenė ruggiužio 31 d. išvedavo Marijampolę ir plėtė puolimą Vilkaviškio link. Gvardijos 11-ji armija vėlė sunių puolimą ir lėtai slinko Kalvarijos link.

Gvardijos pulkininkas I. Pastuchovas apie mūsius prie Kalvarijos prisimena:

"... Šešminčiai forsovusi Nemuno, divizija su mūšiuose pasiekė Kalvarijos miestą. Prie Kalvarijos vyko sunkios grūtynės. Mūšų divizijos ruože buvo sutrenista daug priešo tankų ir karvuočių. Pačiastai visą laiką kontratakuavo naujomis jėgos. Nepaprastai sudėtinga padėtis susidare Pordnino kovo vadovaujamo 33-ojo pulko ruože. Pordave mirodymus 40-ojo gvardietiliuko artilerijos pulko vadui Semenovičiui, generolas Cyganovas "Viliukai" nusikabėjo į priekį. Ir netrukus jis buvo antrojo bataliono vadavietėje.

O čia vyko žinomingas mūšis. Vokiečių tankai ir pėstininkai kontratakuoja. Dar keletas minučių ir jie nužluos išo šemos paviršiaus bataliono vadavietę. Bataliono vadov kapitonas Viachovskis pats šaudo iš sunkiojo tankosvaidžio. Nepaisydami pavojeus, majoro Valijevė artilleristai išstūmė į priekį du pabūklus ir pradėjo šaudyti. Keletas vokiečių tankų pašauta. Vieni sukaici vietoje, kiti liepsnoja. Tačiau hitlerininkai tebentakuoją. Danguje alia nūja lėktuvų bangą. Sproginėja bombos. Skovoldra sunkiai sužoidžia kapitoną Viachovskį. Vieno pabūklo tamnyba visiškai išmešta iš miškuotės.

Busipurtęs dulkes, Cyganovas šiltelėjo bataliono ryšininkui sertti paskui jį, pribėgo prie pabūklo ir pato pradėjo šaudyti į priešo tankus".⁴⁴

Štai kaip ši suniai mūši apraše 33-ojo gvardietiliukojo pulko partinis organizatorius Vasilius Dikunas savo fronto dienoraštyje:

"1944 metų rugpjūčio 3-jį. Divizija puola. Fašistai įnirtinai prieškinasi. Daugiau kaip valandą jie buvo mus užgriuvę artillerijos ir minosvaidžių ugnimi. Divizijos gvardiečiai kovojo su priešu kaip tikri didvyriai. Išo taiklios R. Valijovo artileristų ugnies liepsnoja daug fašistinių tankų. Tačiau padėtis sunči. Pro šalį neba sumkiui suliečius gvardiečius. Sužinotas divizijos vado pavduotojas gvardijos pulkininkas N. Charšenka".⁴⁵

Marijampolė išvadavo 3-jo Baltarusijos fronto 33-čios
armijos 19 šaulių korpuso 32-jį ir 362-jį divizijos, vadovaujančios generalų – majorų Aleksandro Belovo ir Michailo
Jonėnų.

362-čios divizijos vadai buvo generalas – majoras Michailas Jonėnas. Jis gimė 1900 metais Smolensko, Šemėtvarkininko ūkimoje. Mokėsi gimnazijoje, 1917 metų gruodžio mėnesį sevanoriu įstojo į Raudonąją Armiją. Kovojo pilietinio karo frontuose, grūmėsi su banditais. Baigė valstybės fronto karinių technikos, VKLK kariuomenės aukštąjį mokyklą, divizijos vadų kursus. Išo 1923 m. iki 1943 metų M. Jonėnas tarnavo pasienio kariuomenėje.

Prasidėjo Didysis Tėvynės karas. Pulkininkas M. Jonėnas paskiriamas divizijos vadu. Jis gyne Leningradą, Karinovo Kursko lauką. 1944 metais birželio mėnesį divizija farsoavo Dniperą, Karinovo prie Minsko. O packui – Nemuno farsovimas ir Kapuiko išvadavimas.

Iš mišu rajono divizija patelko į kitą frontą, farsoavo Vistulos ir Vartos upes. Už puilių vadovavimą divizijai ir

asmeninė narsusnų generalui buvo suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. 1959 metais M. Jončinas išojo į atsargą.⁴⁶

Kartu su karliuonene į Marijampolę jėsongė ir K. Petrikio v. būrio partizanai. "Pasionio ruožo viršinininkas pulkininkas Kiršienės imas, K. Petrikio partisanams pasakė: "Ačiai draugai, už parang, ačiai už darbą ir šyglus priešo užmugžyje. Dabar jūsų laukia atstatomasis darbas. Tarybinių karių vardu linkiu jums salinės" – prisimena būrio vadovas St. Knutalis.⁴⁷

Liepos 31 dieną buvo išvaduota Kaslių Rūda, kur buvo pažintas į nelaissvę volkiočių generalas ir jo štabas.⁴⁸

Tenkai priminti, kad 19-tas Šaulių korpusas, kartu su 16-oja lietuviška divizija 1945 metų sausio mėnesį išvadavo Klaipėdą.

Buvęs Didžiojo Tėvynės karo dalyvių majoras Jevgenijus Karojevas prisimena:

"Artejant prie fašistinės Vokietijos mūšiai buvo nepaprastai šicurūs. Pasibaigus gruptynėms prie Homino mišry 1154-anis Šaulių pulkas liepos 30-oją sustant Jūsų miesto priegose susidūrė su volkiočių tankų ir šarvuociai pasala. Man šis mūšis buvo paskutinis. Sunkiai suleistas aš su grupė kareivių likau pelkėje netoli Šešupės. Vidurdienį mano ilmečė pas saviliukius, o vakare divizija perėjusi per niesėtę pietų pusėje mišygino Vilkaviškio link".⁴⁹

Pulkininkas M. Čerkinovas karo metais vadovavo Vyriausiosios vadovybės rezervo 13-ojai Raudonosios vėliavos gvardijos artilerijos brigadai. Brigada vadavo pietinę Kapsuko rajono dalį. Už sumanų vadovavimą brigadai M. Čerkinovas buvo apdovunotas Suvorovo ordinu.⁵⁰

Didžiojo Tėvynės karo dalyvis Vincas Gureckas prisimena:

"Sangrūdos apylinkės Mockų kaimo gyventojai vieni paskutiniųjų pergyveno išvadavimo iš vokiškių okupantų dėlėse. Bet vokiškasis fašizmas dar nebuvo galutinai palaužtas. Tėvynė pašaukė jaunus vyrus į karą, pašaukė pakelisti kritusių už jos laisvę karių. Iš Mockų kaimo į karą išėjo trysliai vyru..."

Daug motų prabėgo nuo tų rūščių karo dienų, tačiau atsiminimą apie jas neišdildo laikas. Apie tai nuolat primena išlikę apdovanojimai, kąmet gyvą Pergalės dėlėse pakartoja nuoširdžiai prekybininkų kolektyvo, kuriam dirbu jau trečias dešimtmetis, sveikinimai. Kai prisimenu karo dienas, tarybines Armijos pergale, kurią lėmė daugianacionalinės mūsų šalies žmonių vienybė ir pasiekimai, mano visada apina dėlėse, kad bendrume Pergalės vainike įpinta ir mano dalelė".⁵¹

Jau prieš Žemėje kilo į padangą juodų dūmų debesys. Išo sviedinių ir minų sprogimų drebėjo Žemė. Pris Šešupės ir pasienio trukė vis naujos tarybines kariuomenės dalys. Dešimtis 3-jo Baltarusijos fronto sparnas baigė vaduoti Suduvą. Spalio 10 dieną buvo išvaduoti Šakiai, spalio 23 d. - Audirkos Naumiestis, Kybartai ir Bitkūnai.

Buvęs Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, buvusio "Lenino keliu" kolūklio kolūkietis Juozas Sviderskis prisimena kaip jis pirmą kartą pajuto artimą karo dvelkimą. Čia pat sienėto mirtis, o anksčiau kovą jis išsivaizdavo paprasčiau. Kai 1944 m. spalio 2 d. išvyko į Tarybingą Armiją, statė aerodroma,

vėliav arčiau fronto, į veikiančią armiją, ir priskyrė į 132 divizijos 605 pulką. Čia pamatė pirmuosius sužeistus ir užmuštus... Vyko išdubūtinė kova... Juozas sužeistas guliėjo aptase su kitais ir nekantriai laukė nakties... Juozas Sviderskio draugai Dumša ir Dédele Šiose kautynėse žuvo. Abu liko amžinai ilsėtis ant Oderio krante broliškame kapo.⁵²

Apie 5000 tarybinių karių žuvo, arba mirė nuo žaizdu, vaduodami Marijampolės apskritį ir kovodami Rytprūsiuose. Didžiojo Tėvynės karo frontuose kovėsi apie 600 kapsukiečių karių, iš kurių 137 žuvo.

Buvęs "Aušros" kolūkio pirmininkas, vėliau "Tarybiniu keliu" kolūkio fermos vedėjas, kovos kelią pradėjo nuo Pabradės, traukėsi iki Kalinino ir lietuviškos 16-tos divizijos gretose maše priešq Tarybų Lietuvoje.⁵³

1973 m. liepos 30 d. Kapsuko lankėsi buvęs 344-osios Roslavlio Raudonosios vėliavos Šaulių divizijos kovotojai - 394 atskirojo prieštankinio artilerijos diviziono vadas V. Altūlis ir buvęs 1154 Šaulių pulko ryšių skyriaus viršinininkas J. Marejevas, kuris netoli nuo Kapsuko buvo sunkiai sužeistas. Buvę kovotojai aplankė savo bendražygių kapus, padėjo ant jų galių. V. Altūlis nusifotografavo prie patrankų, kuriomis kovėsi su priešu. Dabar šios patrankos stovi prie įėjimo į Kapsuko miesto karių kapines.⁵⁴

Kapsuko mieste Kolektyvininkų gatvėje gyvena Julija Malinsuskienė, kurios vyras Jonas 1945 metų sausio 26 d. žuvo netoli Instenbiurgo (Černiachovskio). Žuvo už tai,

kad savo galvos daugiam jam niekada nepakeltų fašizmas. Vie-
name savo laiškų Jonas ūmonai raše: "Valiuodami nuo Minsko
iki Smolensko pamatėme, kaip nusiaubtas kraštas, nei tro-
bos, nei žmogus, vokiečkieji grobiliai viską sunaikino. Už
tai hitlerininkams reikia atkerūti, pamokytį juos taip,
kad visada prisimintų".⁵⁵

Trys vyrai, Didžiojo Tėvynės karo dalyviai iš Želzve-
lės kolūkio prisimena:

Juozas Bendorius:

"... norėčiau pasakyti porą žodžių apie draugus ir pa-
rijstamus, kuriems neteko pajusti Pergalės dėliaugsmo. Iš man-
no gintojo Palėšvių kaino fronte šuvo Juozas Žolynas ir
Bronius Kiveris, iš Biržiškių – Juozas Nemura... Mano ūirdy-
je visada gyvas jų atminimas".

Juozas Butanavičius:

"Gegužės devintąją pavudau, pašadintas tiesiog paklai-
kusio šaudymo iš automaty. Karoiviniai puolė vienas kitam į
glebi, bučiavosi... Kaž dar galėčiau pasakyti? Būti komunis-
tu partijos narys, visu savo gyvenimu ir darbu stengiuosi
pateisinti šį garbingą vardą. 1974 metais mano kulkų triūsq
didžiai įvertino partija ir vyriausybė: buven apdovanotas
Spalio revoliucijos ordinu".

Leonas Balčiūnas:

"Mūsų, buvusių frontinininkų troškinas vienas: kad nie-
kada daugiau nebūtų karas, kad žmonėms niekada netekti per-
gyventi to, kaž matė, pergyveno mūsų karta".⁵⁶

Huo 1952 metų gruodžio mėnesio pradėjo dirbti Kapsuko autotransporto įmonėje Petras Pranskevičius, pasitraukęs iš Tarybų Lietuvos 1941 metais, narsiai kovėsi iki pat karo pabaigos.

Vairuotojo įgūdžius P. Pranskevičius įsigijo Didžiajame Tėvynės kare. Tada jis vairavo ne sunkvežimi, bet tanką. Jo kovinė mačina dalyvavo Kurško mūlyje, pergalinį atriedejo iki Lietuvos, vadavo Šiaulius, Klaipėdą, triuškino hitlerininkus Tarybų Lietuvoje.⁵⁷

Lenino ordininkas Nikolajus Syčiugovas prisimena, kad 1944 metais, jam, tanko T-34 vadui, teko kovoti prie Knalų Bildos. Stotyje stovėjo paruoštas išvykti ešalonas su karo balaistvinis ir taikiniis gyventojais, kuriuos fašistai ruošęsi išvežti į Vokietiją. Bataliono vado Radajevu įsakymu Syčiugovas ir jo draugai sugabėjo sustabdyti ešaloną ir tuo padin išgelbėjo daug žmonių nuo prašūties.⁵⁸

Nemirtingais šygdarbiais sau nupynę amžinos Šlovės vnučiai, plačiašakiu klevu prieglobstyje išlikliai paminklinis rymo Tarybų Sejungos Didvyris seržantas A. Sokolovas, kapitonai M. Jolkinas ir V. Petrovas, leitenantai S. Šeliapinas ir N. Tichomirovas, eilinės kovotojos Z. Cairilovskaja ir N. Nikitina. Šios dvi jaunyste trykštančios merginos, kurtynių metu, gelbėdamos sužeistų karių gyvybes, Tėvynoi pasukojo suvesias, kad išvaduoti Nemuno kražto miestai ir kaimai šinterioja gyvybe alsuotu.⁵⁹

Šalia vienos kita po pilkais antkapiais – Gruzijos sūnus S. Petrušvilis ir turkménas I. Šeumas, rusas N. Orlovas ir ukrainietis I. Kovatonka, baltarusis S. Šroda ir lietuvis

A. Jablonskas. Broliškame kape amžiams suaugo su šeme septyniandėsiųjų įvairių tautybių didvyrių, pirmomis karos dienomis gymnasius Kazlų Rūdą nuo fašistinių įsiveržėlių.⁶⁰

Iš Kalinino Marija Babrova rašo:

"Noriu padėkoti mieliesioms Kazlų Rūdos gyventojams. Šiame mieste aš turiau daug draugų. Kiekvieną kartą, kai tik atvažiuoju į Kazlų Rūdą, kiekvienam žingsnyje jaučiu lietuvių liaudies nuoširdumą. Čia palaidotas mano brolis Ivanas Anpālogovas.

Pirmomis Didžiojo Tėvynės karos dienomis abu išėjom iš fronto, bet kovojoome skirtingose vietose. 1944 metų rugpjūčio mėnesį brolis mirė nuo sunkių šaistų. Rašinėjau į jo dalinių. Ieškojau jo po karos.

Prėjo 25 metų, kai baigėsi karas. Ir štai vieną dieną nuna guma laišką iš Kazlų Rūdos. Raše jį aštuntos klasės moksleivę Vigintą Aleksandraitytę.

"Irrangioji Anpilogova Praskovja Grigorjevna!

Jūsų sūnus palaidotas Kazlų Rūdoje karių kapuose. Mes Jums prižadome, kad prie Jūsų sūnaus kapo niekada neužsels takai".

Fornai gegužės mėnesį aplankiau brolio kapą. Man labai patiko miestas ir jo žmonės. Lenkiausi mokykloje. Čia įrengtas labai įdomus muziejas, kuriam vadovauja mokytojas Antanas Knčas. Muziejuje saugomas karių žuvusių milšiuose prie Kazlų Rūdos, nuotraukos, biografijos, artimųjų prisiminimai.

... Mergaitė, su kuria anksčiau susirašinėjau, išvažiau nolikytis į Panevėžį. Dabar man rašo devintos klasės noki-nė Kazytė Baranaitė, gera, miela mergaitė. Mano ilgi ūardies gelmių jaudina jos laiškai ir sveikinimai..."⁶¹

Kazlų Rūdos bandomajame medienos dirbinių kombinate anksčiau dirbo Vytautas Baranauskas. Iš Baranauskų šeimos į karą išejo trys broliniai. Vyriausias Mikas pirmomis karo dienomis pasitraukė į ūalių gilumą, kovėsi 16-osios Lietuviauskosios divisijos gretose ir šuvo ties Aleksiejevka. Vytautas ir Petras buvo pašaukti 1944 metų rudenį. Tu pačiu metu gruodžio mėnesį jie buvo pasiųsti į frontą.

Tarybinė Armija netrukus pradėjo didelį puolimą Lenki-joje. Batalionui, kuriamas tarnavo V. Baranauskas, buvo duotas įsakymas persikolti per Visą ir atkirsti priešo atsi- traukimą iš Varšuvos.

"Lygis buvo labai sunkus. Bėjome per gilių sniegą, naši- nos klimpo, daug amunicijos teko neštis ant pečių. Susstojo poilsiai, kariai kaip negyvi kisdavo ant sniego ir užmig- davo.

Kautynių metu apie savo visai negalvodavau, tik maty- davau sušicistus ir negyvus draugus, užmuštus priešo karei- vius". Netrukus V. Baranauskas buvo paguldytas į karo lou- ko ligoninę.

Apie savo brolius Baranuskus pasakoja jų sesuo Veronika Žuveckienė:

"Buršuasinės santvarkos metais Mikas pasirinko revo- liucionierius kelią, istojo į pogrindinę konfesinimo orga- nizaciją. Jis buvo labai gabus, savarenkliukai pasiruošė ir

ekstremu išlaikė gimnazijos egzaminus. Mirus tėvui, Mikas tapo gausios šeimos maitintoju. Atkūrus tarybų valdžią, brolio dirbo Kapsuke. Pirmają karo dieną sugrižo į namus ir atsiveikino pasitrukė į rytus. Daugiau jo nematėme. Po karo suradome karių knygas, kurių antkapiuose granite išmaltais ir Miko vardas.

Paskutinis brolio Petro laiškas rašytas į namus 1945 m. gegužės 8 d. O po kiek laiko gavome pranešimą: "Dingęs be žinios".

Kiek ju, žinomų ir nežinomų karių, priglaudė Žemelė! Žymimi ir nežymimi antkarių, guli jie jauni, stiprūs, nyleti, apverkti ir menomi sajūose ir mintyse".⁶²

Ilgą kovos kelią praėjo Višakio Rūdos apylinkės gyventojas Juozas Genys. Jis prisimena:

"Ilgas, o iilgas buvo mano kelias. 1941 metų pabaigoje jis atvedė mane į Balachną. Tuo metu čia kūrėsi 16-oji lietuviškoji divizija. Patolmu į 167-ojo pulko minosvaidinių kuopą. 1943-ųjų metų pradžioje Oriolo lygumose puolėme prieš... Viename mūlyje, sproges artilerijos sviediniui, buvo minosvaidžio taikytojas Kilevičius. Susiibavus Žemei, parkritau ir aš. Teko atsigulti į ligoninę..."

Ajo 1944-icji. Krauju laistydama kovų ir pergalių kelią, lietuviškoji divizija atkeliaavo į Lietuvą. Teko faulius nušti prič Šiaulių, triuškinti Kuršo karinę grupuotę. Kovojaent Latvijoje mano vėl sušeidė. Chirurgai amputavo kairę ranką. Po to gydičiausi Mažeikių ligoninėje. Čia ir sutiknu Pergalės dieną. Pripažino netinkamai karinei tarnybai. Tada supratau, kad jau atidaviu viską ką galėjam..."⁶³

TSR Sanktūciasusiosios Tarybos Prezidiumo 1945 m. vasario 21 dienos įsakui už narsus, parodytų miliuose su voikiškaisiais okupantais, artilerijos pabūkle vadui seržantui Ivarui Altuchovui buvo suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. Didvyris gimus Kursko srityje, Šeogravo rajone Krasnaja Poljana kaimo. Apie milių ties Marijampole rašoma:

"Jan buvo išvaduotas Kapsukas, šmonės jan pradėjo atstatomąjį darbą. Tačiau praslinkus vos keletai dienų, vėl paliko grėsmę. Ikišurės valcarus nuo miesto hitlerininkai surangė didelį kontropuolimą. Tuo metu tame tuožė stovėjo ir I. Altuchovo vadovaujamas pabūklas. Jo link pradėjo šliaužti divizijos "Didžioji Vokietija" tankai ir šarvuociai su pėstininkais. Keturiandekint aštunios mašinos grėmingai ropojo, pasiruošusios sutrypti tarybinį pabūklą ir jo tarnybą. Pabūkle vadas prileido pirmąsias mašinas 800-900 metrų atstumu ir atidengė ugnį. Pirmaisiais šūviais buvo pašautas vienas ir padegtas antras tankas. Bet likusieji tebėlijuose pirmyn. Mūsų pėstininkai atsitraukė iš pozicijų, o I. Altuchovo kariniai be paliovos šaukė ir šaudė. Iš visų pusų krito priešo sviediniai, tačiau tarybiniai kariniai nebodami pavojaus sutrundė priešų ataką. Šiam miliuje I. Altuchovo pabūkle tarnyba sunaikino keturis tankus, vieną šarvuotį ir apie 60 kareivių ir karininkų".⁶⁴

Didžiojo Tūvynės karo dalyvin, TSKP narys, gyvenantis Tarybiniamo ūkyje-technikume Juozas Katilius prisimena, kaip jis palikęs namuose šmonę ir aštuneriu mėnesių sum, dalyvavo kautynėse forsuojant Oderį, kovojo išlaivinant Praha, kovėsi prie Dresdono.

"Prisimenu, buvo labai gražus, saulėtas rytas. Sėdim aplausuose prie Dresdено. Aplink sprogsta sviediniai... Staiga priekyje pasirodo tankai. "Tigrai" sėdami mirtį eina vis artyn ir artyn. Ne visų mūsiškių nervai atlaikė. Kai kurie bandė trauktis... O jie arteja ir arteja. Jau tik keletas metrų beliko... Griebiu butelių su padegamuoju skysčiu ir trenkiu į vieną "tigrą". Matau, jog tas jau dega. Griebiu antrą butelių ir trenkiu į kitą tanką. Ir tas užsiliepsnojo"...,⁶⁵

Marijampolės apskritijoje, Antanave bazzvosi prancūzų laikinų pulkas "Normandija". Prasidėjus Tarybinės Armijos puolimui Gumbinės kryptimi, "Normandijos" pulko laikinams buvo pavesta blokuoti priešo aerodromus, pridengti mūšių tankų korpusą, lydetti bombonešius.

Būdami Antanave, prancūzų laikinai dalyvavo 59 oro mūšiuose ir numušė 110 priešo lėktuvų. Antanave pulkų pasiekė gera žinia: TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas grupę kovotojų, jų tarpe pulko vadą Pjerą Pujadą, laikinus Maneilių Albertą, Žaką Audre, apdovanojo ordinais ir medaliais.⁶⁶

LKP tuoj po pirmos išvadavimo dienos į Marijampolės apskrities partijos komitetą atėjo disrbiti Marijampolės pogrindinio apskrities komiteto sekretorius, K. Petriko partizanų būrio vadas St. Naujalis. Partizanas S. Leonavičius pradėjo organizuoti apskrities vykdomųjų komitetą. Aktyviai įsijungė į organizacinių darbų okupantams pasipriešinimo dalyviai Janulevičius, Bubnys, Žemaitis, A. Šatneris,

H. Bevsiukas, P. Žvirblis, I. Leukaitytė. Apskrities vykdomojo komiteto pirmininku buvo paskirtas J. Leonavičius. Nodolsiant buvo organizuotas miesto maitinimo įstaigos, pradėjo veikti kepykla. Dar frontui tebegriaudžiant už Vilnaviškio, Marijampolėje sutvisko elektros šviesa. Atsiliepdami į partijos raginimą apskrityje buvo pradėta vykdyti žemės ūkio produktyų privalomieji pristatymai valstybei, buvo renkamos dovanos Tarybinių Armijos kariams. Gyventojai gausiai dalyvavo karinių ir ūkinų objektų atstatyme, ruošiant miško medžiagą, durpes.

Baigėsi vokiečių okupacija. Kraštas kėlėsi naujam gyvenimui. Bet priešas buvo dar netoli ese. Daug miestų ir miestelių per karą labai nukentėjo. Todėl atkurianasis darbas iš pradžių vyko labai sunkiai.

Tegul apie tai kalba praecitis.

Littrauka iš 1944 m. rugpjūčio mėn. "Tiesos" numerio. Joje atspausdinta Astrausko korespondencija, pavadinta "Gyventojai nesileidžia vokiečių išvaromi". Iš jos sužinome, kas liko iš tuometinės Marijampolės, ją išvadavus, raudon, žinomų pavardžių.

Marijampolė. Suvalkijoje vokiškieji okupantai siautėjo itin žiauriai. Jau ir taip nukentėjusi nuo karo veiksmų Marijampolė neteko Cukraus fabriko, kurį bégantieji hitlerininkai susprogdino, paversdami jo pastatus griuvėsių ir metalo laužo krūva. Tose vietose, kur kitados stovėjo elektros stotis, paštas ir daugelis kitų miesto aprūpinimo įmonių bei įstaigų, šiandien stūksa apdegusios, niūrios sienos liudydančios apie visą naikinantį, beatodairinį hitlerinių

gauju žiaurumą. Miesto gyventojai slapstėsi nuo vokiškųjų banditų kaimuose ir netolinose apylinkėse. Bet ir čia jie nebuvę saugūs, nes hitlerininkai tolydžiu žiaurumu siuntėjo ir kaimuose, įsiverždami į ūkius, padegdami trobesius ir išvarydami valstiečius į pasienį, kur iš jų buvo atimamas visas jų pasiintas turtas, o jie patys išvaromi kasčiai apkasy.

Daugelis valstiečių gudrumu ir draga išgalbėjo jei ne turta, tai bent savo draugų gyvybę. Didelę valstiečių koloną hitlerininkai varėsi iš Netičkampio kraiso. Bet štai Liudvinavo miestelyje keliami apsukriems gyventojams pažymsta hitlerinius kolonus varovus magirdytį degtine ir daugelis valstiečių tuo pasinaudodami, paspruko. Viena iš tokių laimingųjų yra valstietė Avišienienė, kuri išvaroma verždama bučiavo ją maitinusią Šenę ir į kurią vėl su džiaugmu adaronis akyse sugrįžo. Sugrįžo taip pat valstiečiai Micžlaiškis, Samuolis, Vosylienė ir kiti.

Dabar gyvenimas Marijampolės mieste ir valsčiuje jau vėl atgyja. Vykdomasis komitetas rūpinasi gyvenimą įvesti į normalias vides. Jau veikia paštai, kelių skyrius. Komplektuojančios mokyklų personalas, pradeda dirbti įmonės, kurių hitleriniai nespėjo sunaikinti ir vokiškųjų budelių pardarytos žaidžios nyksta".⁶⁷

1944 metų rugpjūčio 30 d. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos sesija priėmė įstatymą "Dėl vokiečių okupacijos padarinių Šenė ūkyje likvidavimo". Šiuo įstatymu buvo gražintos Šenė ūko darbininkams, bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, kurių jie buvo gavę 1940 – 1941 metais,

taip pat gyvulius, inventorijus, trobesius naujakuriams ir valstiečiams: nukentėjusiems nuo karo sugriovimų, buvo išskirtos statybinės medžiagos, kreditai.

Tais metais Marijampolės apskričiai buvo paskirta apie 50.000 m³ statybinės medžiagos. Kiek leido galimybės, valstiečiai buvo aprūpinami Žemės ūkio inventoriumi. Pradėjo kurtis įvairūs kooperatiniai susivienijimai Žemės ūkyje. Metų pabaigoje apskrityje buvo atkurtos prieš karą buvusios mažinė - traktorių stotys ir mažinų mimonimo punktai.

1945 metų kovo 9 d. LKP (b) ir Lietuvos TSR Ministrų Taryba priėmė mitarinę "Dėl priemonių mokyklų darbui gerinti", kuriamo buvo numatyta atkurti mokyklas, stiprinti mokyklų materialinę bazę, iškeltas uždavinys įvesti visuotinę pradinę mokymą, laimimo vaikai mokési dažniausiai neprietaikytose patalpose, trūko inventoriaus, mokymo priemonių, reikiuojamo reilmenų. Baržuaziniai nacionalistai neleido ramiai dirbti mokytojams, trukdė moksleiviams, ypač tarybinių aktyvių, buvusių vargingujių valstiečių vaikams.

1946 metų birželio 10 d. Lietuvos TSR Ministrų Taryba įpareigojo apskričių vykdėjusius komitetus įsteigti mokyklas visur iš iki artimiausios mokyklos toliu kaip 3 kilometrai ir yra daugiau kaip 15 mokinį.

"Naujasis kelias" 1945 metų liepos 31 d. vedamaame "Metų atkuriamojo darbo" rašė:

"Liepos mėn. 31 d. sušanka vieneri metai nuo hitlerinių fašistų išvijimo iš Marijampolės /.../. Per šį laikotarpį nuveikti šie pažymėtini darbai. Šiuo metu Marijampolės

miesto ir apskritijoje veikia 119 pradžios mokyklų, 5 gimnazijos. Progimnazijos skaičius buvo tik 1, dabar jų yra net 10. Atgaivinta vokiečių likviduotoji mokytojų seminarija ir liudies universitetas. Ekonominė mokykla iš penkių metų panaudinta į aštunorių metų mokyklą /.../. Veikia nemažas skaičius klubų - skaityklių ir bibliotekų. Dar paminėtina, kad atkurti ir veikia 3 kino teatrai /.../. Vykdant Žemės reformą Žeme aprūpinta 3444 naujakuriai, bežemini, mažžemini, darbininkai bei amatininkai. Jieems išdalinta 21.254 ha. Kartu su naujakuriais duota Žeme išdalinta gyvas ir nagyvas inventorius: 371 arklys, 292 karvės, 17 telžių, 54 kiaulės, 142 vienagiai plūgai, 31 dvivagis plūgas, 148 akčios, 63 drupakai, 20 kultivatorių, 91 vežimas, 88 rogės, 45 arpai, 36 kuliemos našinos /.../. Naujakuriams iš tuo laiko nukentėjusiems išdalinta 40000 ktm statybines medžiagos /.../. Statyboms vykdyti paskolu išduota 1223 asmenims sumoje 2.107.005 rb. Plačiu mastu vykdomas gyvulininkystės atkuriavasis darbas /.../. Veikia apskrities ligoninė su 190 lovy /.../.

Atidaryta motinos ir vaiko konsultacijos. Valsčiuose įkurtos 7 laboratorijos, 5 dantų gydymo punktai, 2 felčerinių punktai. Apskritijoje veikia 7 vaistinės, įsteigta bakteriologinė laboratorija. Elektrifikacijos reikalai stovi irgi neblogai. Marijampolės miesto aptarnavimui atkurtos 3 elektrines bendro galimumo 730 PS, Kalvarijos mieste 2 elektrines bendro 295 PS /.../. Taip pat atkuriama ir sugriautoji apskrities prenonė. Atstatomas vokiečių išsprendintas Cultraus fabrikas, kepykla. Šiuo metu Marijampolės

apskrityme veikia 70 įvairių įmonių bei dirbtuvių, visoje apskrityme atgurti kooperatyvai, valgyklos ir t. t."

Nuo 1945 m. pradėtos steigti valsčiaus jaunimo mokyklas, 1947 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos TSR Ministrų Taryba priėmė nutarimą "Dėl mažaraštino ir našaraštino likvidavimo Lietuvos TSR".

Lietuvos Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės politikai pritare plėtiosios darbininkų, darbo valstiečių ir intelektualų masės, bet buvo ir nepatenkintų, tai stambūs amatininkai, dalis karininkų, duokių, buvę valdininkai ir buvę okupantų talkininkai, kurių dalis buvo masinių ir pavienių tarybinių įmonių žudynių dalyviai.

Prasidėjo atkakli klasinė kova, nes kaip patvirtino V. I. Leninas, atskleidęs klasų kovos desningumas, kad "Klasų kova po kapitalo valdžios nuvertimo neišmyksta, o tik keičia savo formas, darydami daugeliu atšvilgiu dar išnirtingesnė. Proletariatui iškovojuς politinę valdžią, jo klasinė kova prieš buržuaziją, nesibaigia, o priešingai, toji pasidaro ypatingai plati, aštri, negailestinga".⁶⁸

Naudotasi sekančiais šaltiniais
ir literatūra

1. Дзорные западных рубежей. Киев, 1972 г., стр. 107-108.
2. Борьба за Советскую прибалтику в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г. Рига, I книга, стр. 56.
3. ЦА МО СССР письмо от 27 августа 1982 г. № 3/I4208.
4. Борьба за Советскую прибалтику в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г. Рига, I книга, стр. 65.
5. Борьба за Советскую прибалтику в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г. Рига, I книга, стр. 68.
6. Борьба за Советскую прибалтику в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г. Рига, I книга, стр. 56.
7. Борьба за Советскую прибалтику в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г. Рига, I книга, стр. 64.
8. "Tarybinis kelias", 1967 m. gegužės 8 d.
9. "Tarybinis kelias", 1973 m. kovo 24 d.
10. Nürnbergio proceso. Dokumentų rinkinys, M., 1952, t. I,
p. 497.
11. Ukrininko patarėjas, 1944 m. sausio 13 d.
12. Xratinėsios valstybės komisijos pranešimas, p. 18.
13. Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare, V., 1982,
p. 124.
14. J. Jonaitis, "Lėdavystės keliu", V., 1976, p. 42 - 43.
15. A. Sniečkus, Su Lenino vėliava, I., t. I, 1977,
p. 107 - 108.

16. J. Jurginiš, Šiurpas Lietuvos istorijos puslapis, V., 1958, p. 14 - 15.
17. Masinės žudynės Lietuvoje 1941-1944 metais. Dokumentų rinkinys, V., 1973, II d., p. 170.
18. Masinės žudynės Lietuvoje 1941-1944 metais. Dokumentų rinkinys, V., 1973, II d., p. 160 - 162.
19. Masinės žudynės Lietuvoje 1941-1944 metais. Dokumentų rinkinys, V., 1973, II d., p. 162 - 163.
20. S. Naujalis, Pėdsakai dingsta miške, V., 1963, p. 133.
21. Masinės žudynės Lietuvoje 1941-1944 metais. Dokumentų rinkinys, V., 1965, I d., p. 131, 138.
22. Paktai kaltina. Hitleriniai parašiutininkai, V., 1966, p. 22.
23. V. Misovičius, Vampyrų maištas, V., 1963, p. 103.
24. Paktai kaltina. Geležinis vilkas, V., 1965, p. 133.
25. "Tarybinis kelias", 1962 m. liepos 22 ir 24 d.d., Nr.88, 89.
26. Masinės žudynės Lietuvoje 1941-1944 metais. Dokumentų rinkinys, V., 1973, II d., p.
27. Nacionalistų talka hitlerininkams, V., 1970, p. 91-93.
28. Lietuvos liaudis didžiajame Tėvynės kare, V., 1972, p. 68.
29. V. Villėnas, Kapsuko O. Sulcackienės pedagoginė mokykla, K., 1969, p. 17.
30. Nacionalistų talka hitlerininkams, V., 1970, p. 82.
31. PA, f. 1771, ap. 1771, b. 42, p. 385 - 387.
32. Lietuvos TSR CVA, f. 751, ap. 1, b. 12, p. 28.
33. Lietuvos TSR CVA, f. 1474, ap. 1, b. 12, p. 3.

34. K. Rukšinas, I vergovę, V., 1966, p. 76.
35. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. III,
p. 746.
36. Nacionalistų talka hitlerininkams, V., 1970, p. 166 –
169.
37. "Komunistas" Nr. 6, 1968, p. 62 – 63.
38. S. Neujalis, Pėdsakai dingsta miške, V., 1963, p. 133.
39. Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare, V., 1982,
p. 72.
40. Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare, V., 1982,
p. 250.
41. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, f. 2, p. 193.
42. Hitlerovskaja okupacija v Litve, V., 1966, p. 314.
43. Борьба за Советскую прибалтику в Великой Отечественной
войне 1941–1945 г.г., II книга, стр. 50 – 51.
44. "Tarybinis kelias", 1975 m. gegužės 9 d.
45. "Tarybinis kelias", 1975 m. gegužės 9 d.
46. "Tarybinis kelias", 1973 m. liepos 31 d.
47. "Tiesa", 1984 m. vasario 7 d.
48. "Tarybinis kelias", 1971 m. liepos 29 d.
49. "Tarybinis kelias", 1969 m. gegužės 9 d.
50. "Tarybinis kelias", 1975 m. gegužės 9 d.
51. "Tarybinis kelias", 1973 m. gegužės 9 d.
52. "Naujasis kelias", 1969 m. gegužės 9 d.
53. "Tarybinis kelias", 1968 m. gegužės 8 d.
54. "Tarybinis kelias", 1973 m. liepos 31 d.
55. "Tarybinis kelias", 1976 m. gegužės 8 d.

56. "Tarybinis kelias", 1975 m. gegužės 9 d.
57. "Tarybinis kelias", 1975 m. gegužės 9 d.
58. "Tarybinis kelias", 1966 m. gegužės 7 d.
59. "Tarybinis kelias", 1964 m. liepos 30 d.
60. "Tarybinis kelias", 1964 m. liepos 30 d.
61. "Tarybinis kelias", 1971 m. gegužės 8 d.
62. "Tarybinis kelias", 1975 m. gegužės 9 d.
63. "Tarybinis kelias", 1971 m. gegužės 8 d.
64. "Tarybinis kelias", 1967 m. liepos 29 d.
65. "Tarybinis kelias", 1968 m. gegužės 8 d.
66. "Naujasis kelias", 1974 m. liepos 5 d., Nr. 132.
67. "Tarybinis kelias", 1971 m. liepos 31 d.
68. V. I. Lominas, Raštai, V., 1954, t. 31, p. 161.

K 34145.084
Lfr 29